

מאורות

אורות ישראל
מכללת אקדמית לחינוך

מייסודן של מכללת מורשת יעקב
ומכללת אורות ישראל

עיונים בסידור התפילה ובפרשת השבוע

קבלת שבת: ה' מלך תגל הארץ

עוד יבואו ימים טובים – ה' מלך תגל הארץ
(תהלים, מזמור צז)

המזמור פותח בתיאור התגלות ה' ובתגובת איתני הטבע אליה:

ה' מלך תגל הארץ וישמחו אֵימִים רַבִּים. עֵנָּה וְעַרְפֶּל סָבִיבִי צֶדֶק וּמִשְׁפָּט מִכֹּחַ כְּסָאוֹ. אֵשׁ לִפְנֵי תִלְדָּה וְתִלְהֵט סָבִיב צָרִיו. הָאִירוּ בְּרָקִיו תִּבְלֵ רֵאשֵׁתָהּ וְתַחַל הָאָרֶץ. הָרִים פְּדוּנָה נִמְסוּ מִלִּפְנֵי ה' מִלִּפְנֵי אֲדוֹן כָּל הָאָרֶץ (פסוקים א–ה).
ההתגלות רבת הרושם מלווה בענן ובערפל, באש ובברקים.¹ מבחינה מקראית יש כאן דמיון להתגלות ה' בהר סיני,² שהייתה מלווה אף היא בענן, בערפל, באש ובברקים, "הִנֵּה אֲנִי בָא אֵלֶיךָ בְּעַב הָעָנָן" (שמות יט, ט); "וַיְהִי קֶלֶת וּבְרָקִים וַעֲנָן כָּבֵד עַל הָהָר" (שם, טז); "אֲשֶׁר יֵרֵד עָלָיו ה' בְּאֵשׁ" (שם, יח); "וַיִּמְרָאֵהָ כְּבוֹד ה' כְּאֵשׁ אֲכָלֶת פְּרָאֵשׁ הָהָר" (שם, כד, יז).³ ההתגלות עושה רושם רב על הטבע, ולצד רגשות השמחה, "תִּגַּל הָאָרֶץ", "וַיִּשְׂמְחוּ אֵימִים", יש גם רגשות פחד: "וַתַּחַל הָאָרֶץ". רגשות מעורבים אלו מזכירים את הדרך שבה הציג מזמור קיד את תגובת איתני הטבע להתגלות ה' ביציאת מצרים: מצד אחד פחד ויראה, "הִיָּם רָאָה וַיִּנָּס", ומצד שני ריקוד ומחול, "הִתְהַרְסוּ רִקְדּוּ", "חֹלִי אֶרֶץ".

מה הן נסיבות ההתגלות רבת הרושם הזו ומהי מטרתה? אם נתבונן שוב בפסוקים הראשונים נמצא שלושה ביטויים המלמדים על מטרתה של ההתגלות: "ה' מלך", "צֶדֶק וּמִשְׁפָּט מִכֹּחַ כְּסָאוֹ", "וְתִלְהֵט סָבִיב צָרִיו". ההתגלות מלכות ה' כרוכה בעשיית צדק ומשפט ובפגיעה בצרי ה'.

בהמשך מתאר המזמור את התגובה המעורבת של בני האדם להתגלות:

הִגִּידוּ הַשָּׁמַיִם צֶדֶקוֹ וְרָאוּ כָּל הָעַמִּים כְּבוֹדוֹ. יִבְשׁוּ כָּל עֲבְדֵי פֶסֶל הַמִּתְהַלְלִים בְּאֵלִילִים הַשֹּׁתְחוֹ לוֹ כָּל אֱלֹהִים. שִׁמְעָה וַתִּשְׂמַח צִיּוֹן וַתִּגְלַנֶּה בְּנֹתַי הַיְּהוּדָה לְמַעַן מִשְׁפָּטֶיךָ ה'. כִּי אֲתָה ה' עָלֶינוּ עַל כָּל הָאָרֶץ מֵאֵד נִעְלִיתָ עַל כָּל אֱלֹהִים (פסוקים ו–ט).

מראה כבוד ה' מעורר, מצד אחד, בושת פנים אצל עובדי האלילים, ומצד שני, שמחה וגילה בלבן של "בְּנֹתַי הַיְּהוּדָה".⁴ התגלות זו מכריעה את עולמם הפנימי של עובדי האלילים בפרשת השבוע (בהעלותך) מתארת התורה את מסעות בני ישראל על פי הענן.

כשמתבוננים בפשט הכתוב עולות שתי נקודות עיקריות הדורשות הסבר:

א. האריכות המופלגת שבה נוקטת התורה נראית לכאורה מיותרת. מדוע לא די היה לכתוב שבני ישראל נוסעים על פי היעילות הענן ושכינתו? מדוע נצרך התיאור הארוך שלפעמים הענן שוכן יום, לפעמים יומיים, לפעמים שבוע וכו'?

ב. יש להבין מדוע התורה חוזרת ומדגישה שוב ושוב שעל פי ה' יחנו ועל פי ה' יסעו.

כיוון שבמהלכה יתברר שאלוקי ישראל נעלה מעל האלילים ("נִעְלִיתָ עַל כָּל אֱלֹהִים"). בעל מדרש תהלים התמודד באופן ציורי עם הקושי⁵ בכתוב, "הַשֹּׁתְחוֹ לוֹ כָּל אֱלֹהִים": "אותה שעה הקדוש ברוך הוא כביכול נותן ממשות לע"ז, ובאים הע"ז ומשתחוים להקב"ה" (מדרש תהלים, מזמור צז).

סופו של המזמור מבשר מהי המשמעות של ההתגלות עבור הצדיקים המכונים "אֱהָבֵי ה'", "חֲסִידָיו", "צַדִּיק", "לְשָׁרֵי לֵב", "צַדִּיקִים". הם יינצלו מיד הרשעים ויתמלאו אורה ושמחה, מה שמצדיק את הקריאה לצדיקים לשנוא רע, לשמוח בה' ולהודות לו: "אֱהָבֵי ה' שָׂאוּ רֵעַ שֹׁמֵר נִפְשׁוֹת חֲסִידָיו מִיַּד רָשָׁעִים נִצִּילֵם. אִוֵּר זָרַע לְצַדִּיק וּלְיֹשְׁרֵי לֵב שִׁמְחָה. שִׁמְחוּ צַדִּיקִים בְּה' וְהוֹדוּ לִזְכָּר קִדְשׁוֹ" (פסוקים י–יב). נחזור לשאלה מה הן נסיבות ההתגלות רבת הרושם הזו? פרשני המזמור, בעקבות מדרש תהלים, ראו בו נבואת נחמה והבטחה גדולה להתגלות מלכותו של ה' בקץ ההיסטוריה.⁶ רש"י כותב בפירושו בקיצור: "ה' מלך". בנוטלו המלכות מעשו ומזרעו; ובפירושו של המאירי נכתב בדומה בראש המזמור: "זה המזמור גם כן כולו לענין הגאולה, לחזק לבות בני אדם לבל יתייאשו ממנה. ו'מלך' – עבר במקום עתיד, כי כן דרכי הנבואות תמיד; והענין, שאז תהיה לה' המלוכה (על פי עובדיה א, כא)". המאירי מזהיר אותנו לבל נלך שבי אחרי הזמן שבו נטוי הפועל "מלך". אין הכוונה לעבר, ההתגלות המתוארת במזמור עדיין לא התרחשה.

יוצא אם כך שמזמורנו הוא למעשה נבואה של דוד המלך או של אחד ממשוררי תהלים על ההתגלות הגדולה של ה' בימי הגאולה, והוא בא ללמדנו על גדלותם של מחברי המזמורים שחיברו מזמורים, "לחזק לבות בני אדם לבל יתייאשו ממנה",⁷ ומילאו לבבות שבורים וכואבים באמונה גדולה בימים אחרים מלאי אורה ושמחה. אנו, שאומרים מזמור זה בתפילת קבלת השבת, נכנסים בעזרתו לעולם מלא תקווה, שבו כל החלומות כבר התגשמו, "לעולם שכולו שבת".

ד"ר רבקה רביב

מרצה בהתמחות לתנ"ך

ובתואר שני במקרא וספרות חכמים

בפרשת השבוע (בהעלותך) מתארת התורה את מסעות בני ישראל על פי הענן.

⁵ לפי הכתוב יוצא שהאלים עצמם ישתחו לו, וכך אמנם הסביר בעל המדרש. לעומתו, פרשנים אחרים מיתנו את התיאור הזה, למשל המאירי: "ירוצה לומר צבא השמים, כלם הם תחת ממשלתו והם משתחוים לו, כאמרו 'וצבא השמים לך משתחוים' (נחמיה ט, ו)".

⁶ מקור מקראי מאוחר יותר שבו מתוארת התגלות ה' בקץ ההיסטוריה, בהקשר של עשיית משפט למלכויות ופגיעה במלכות הרביעית, הוא תיאור חזון הכיסא בדניאל ז, ט–י, ויש לתיאור שם דמיון רב למזמורנו, ואכמ"ל.

⁷ המאירי, תהלים צז, א.

¹ חכם, בפירושו למזמור (מהדורת דעת מקרא), רואה בסממנים הללו דמיון לרעידת אדמה ולהתפרצות געש.

² על דמיון זה עמד כבר ר' משה אלשיך בפירושו לפסוק ג.

³ ולמקבילות מקראיות נוספות המזכירות את מעמד הר סיני, כמו בשירת דבורה: "הָרִים נָזְלוּ מִפְּנֵי ה' זֶה סִינֵי מִפְּנֵי ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל" (שופטים ה, ה), ובתהלים: "לְמָה תִרְצְדּוּ הָרִים גִּבְעִים הָהָר תִּמְד אֱלֹהִים לְשִׁבְתּוֹ" (תהלים סח, ז); "הִתְהַרְסוּ רִקְדּוּ כְּאֵלִים" (שם קיד, ד).

⁴ לפי רד"ק (ובעקבותיו פרשנים נוספים), הכוונה לערי יהודה.

פרשת בהעלותך

בפשט הדברים, בא הקב"ה ומשבח את ישראל על הליכתם אחריו במדבר על אף הקשיים הרבים. המלבי"ם מבקש לבאר נבואה זו על פי המיקום שלה בפתחן של נבואות הפורענות, וכותב:

הקדים הקדמה כוללת לדברי פורענויות אשר ינבא בכל הספר על ישראל. יודיע כי בכל העונשים והיסורים שיביא ה' על ישראל, עוד אהבתו אליהם ועוד לא שכח בריתו מימי קדם, וכל אוכליהם ענוש יענשו, כאב שקצף על בנו ומוסרו לשלוחים אכזרים להכותו מכה רבה, שבכל זאת ליבו דואב ומלא רחמים על בנו המוכה, וקוצף על האכזר המכה וסופו ליטול את שלו מתחת ידו.

בימי הנעורים והכלולות של עם ישראל, במדבר, הלכו ישראל אחרי הקב"ה באמונה ובמסירות אין קץ, מתוך ביטול מוחלט והישענות טוטאלית עליו בלבד. אולי בימים אלו לא הייתה המטרה מובנת דיה לכל הקשיים האלו, אך לאחר מאות שנים, בעת שעם ישראל עומד להיענש על חטאיו, עומדת לו זכות זו ומביאה לכך שגם בפורענויות הקשות ביותר אהבתו של הקב"ה שלמה אלינו וידו נטויה עלינו.

תובנות רבות לחיינו ניתן להוציא מדברים אלו. אחת מהן היא חשיבות הנאמנות שלנו לקב"ה. לעתים אנו נמצאים בהתמודדויות לא פשוטות, בין במישור הכלל-ישראלי בין במישור הפרטי של כל אחד ואחד בחייו, בין בהתמודדויות ברוחניות בין בגשמיות. אם בזמנים אלו, וקל וחומר בשאר הזמנים, נזכה לשמר את הנאמנות המוחלטת לקב"ה, לקיום מצוותיו בשמחה, לאמונה בטובו ובחסדו, ללימוד תורתו באהבה ולפנייה רק אליו באמת, זכות זו, מעבר לתועלת המעשית שלה בהווה, תישמר עבורנו לנצח נצחים.

הרב יעקב אוריה מנדלבוים

סטודנט לתואר שני בהוראת מקרא וספרות חכמים

כשמתבוננים בפשט הכתוב עולות שתי נקודות עיקריות שדורשות הסבר:

א. האריכות המופלגת בה נוקטת התורה נראית לכאורה מיותרת. מדוע לא היה מספיק לכתוב שבני ישראל נוסעים על פי העלות הענן ושכינתו? מדוע נצרך התיאור הארוך שלפעמים הענן שוכן יום, לפעמים יומיים, לפעמים שבוע וכו'?

ב. צריך להבין מדוע התורה חוזרת ומדגישה שוב ושוב שעל פי ה' יחנו ועל פי ה' יסעו.

כתשובה לתמיהות אלו ביארו מספר מפרשים שבפרשייה זו רוצה התורה לתת שבח לבני ישראל על שתלו עצמם לגמרי בקב"ה, נסעו על פיו וחנו על פיו, ללא שום רצון עצמי משלהם, על אף הקושי העצום לחיות באופן מתמיד בתחושה שאין להם שום שליטה במצבם.

מציאות החיים במדבר הייתה מציאות כזו שבה אי אפשר לתכנן שום דבר מראש, וברור לעין כל שהמציאות תלויה בכל רגע ממש בה'. זה השבח הגדול שמשבחת התורה את בני ישראל בפרשתנו. אינה דומה חניה של ימים רבים לחניה של ימים מספר, ולא חניה של יום לזו של יומיים, ולא של חודש לזו של שנה. כל חניה וניסיונותיה, כל חניה וההתמודדויות שלה, כשהכול מראה כל הזמן בבהירות גמורה את התלות המוחלטת בקב"ה. לכן חוזרת ומשבחת התורה את בני ישראל שכל מסעיהם הם על פי ה'.

תקופת המדבר איננה תקופה היסטורית שחלפה לה, אלא תקופה שנצרכה לנצח בנשמתנו ונוכרת לנצח אצל הקב"ה.

ירמיהו הנביא, לפני שמתחיל בנבואות הפורענות, מנבא נבואה מדהימה:

וַיְהִי דְבַר ה' אֵלַי לֵאמֹר. הֲלֹךְ וְקִרְאתָ בְּאָזְנִי יְרוּשָׁלַם לֵאמֹר כֹּה אָמַר ה' זָכַרְתִּי לָךְ חֶסֶד נְעוּרֶיךָ אֲהַבְתָּ לְלוּלִיתֶיךָ לְקַיֵּץ אַחֲרֵי בְּמִדְבָר בְּאֶרֶץ לֹא זְרוּעָה. קִדְשׁ יִשְׂרָאֵל לַה' רִאשִׁית תְּבוּאָתָהּ כָּל אֲכָלֶיךָ יִאֱשָׁמוּ רְעָה תִּבְאֵל אֲלֵיהֶם נָאֻם ה' (ב, א-ג).

שנת שמיטה

הרב יהודה עמיטל על מצוות שמיטה

מה עניין שמיטה אצל הר סיני

רש"י מביא בתחילת הפרשה את תורת הכוהנים: "מה עניין שמיטה אצל הר סיני? והלא כל המצוות נאמרו מסיני? אלא מה שמיטה נאמרו כללותיה ופרטותיה ודקדוקיה מסיני, אף כולן נאמרו כללותיהן ודקדוקיהן מסיני" [...].

מדוע בחרה התורה דווקא במצוות השמיטה ללמדנו זאת? נראה שהתורה חששה שאנשים יקיימו רק את הכללים או רק את הפרטים. קיימת תופעה של אנשים המוכנים לקבל את הרעיונות הכלליים של התורה, אך את הפרטים הקטנים, שהקשר בינם ובין הכלל אינו נראה במבט ראשון, הם מתקשים לקיים. את הכללים של היהדות קל מאוד "למכור", את הפרטים קשה יותר. ניקח לדוגמה את השבת: הרעיון של שבתה מעבודה יום אחד מקובל היום בעולם כולו, אך שבתה הכוללת איסור להדליק את האור או איסורים אחרים אינה מקובלת כל כך. הרב קוק כותב שהסיבה לחילוניות בדורו אינה מאיסה באידאלים של התורה, אלא חוסר המוכנות של אנשים לעמוד בדרישות הקטנות היום-יומיות.

עם זאת, קיימת גם תופעה הפוכה: אנשים שקועים בעיסוק בפרטים עד כדי כך שהם מאבדים את הכלל. כיום גובר מאוד החיפוש אחרי חומרות וסייגים, ולפעמים הדבר גורם לכך שאנשים כלל אינם שמים לב למטרת המצווה.

התורה רצתה אפוא להדגיש שאדם צריך לדעת ולקיים את שני הדברים: את הכלל ואת הפרטים [...]. מצוות השמיטה באה ללמדנו שגם אם אדם עובד באדמתו ומצליח, עליו לזכור תמיד שאין הוא בעל הבית על האדמה ושאינו שייכת לו [...]. לאור זה מובן מדוע בחרה התורה במצוות השמיטה כדי ללמדנו שעלינו לקיים גם את הכללים וגם את הפרטים.

מצוות השמיטה היא אחת המצוות היחידות שבהן תפקידם של כל הפרטים מובן: התורה אסרה לזרוע, לזמור, לקצור ולבצור, כדי שנדע שאיננו בעלי הבית על האדמה. כל פרט ופרט בא ללמד אותנו לקח בדיוק: רק הקב"ה יקבע מה נעשה באדמתנו מפני שהאדמה היא בעצם שלו, ולא שלנו. התורה רצתה לומר שכשם שבמצוות השמיטה מובן שיש לקיים גם את הכלל וגם את הפרטים, כך יש לקיים את שני הדברים בכל המצוות, אף על פי שהקשר ביניהם אינו תמיד מובן לנו.

קטעים מתוך שיחתו של הרב לפרשת בהר-בחוקותי תשנ"ד. השיחה סוכמה ע"י מתן גלידאי

מתוך אתר ישיבת הר עציון: http://www.etzion.org.il/vbm/archive/sichot_vayikra.html#36